

RECENZII ȘI PREZENTĂRI DE CĂRȚI

Atlasul lingvistic al dialectelor românești din nordul și din sudul Dunării (ALDRO), de Manuela Nevaci, Nicolae Saramandu (coordonatori), Irina Floarea, Silviu-Ioan Bejinariu, Ioan-Mircea Farcaș, Francisco R. Constantin, Marinela Bota, Emil Țircomnicu, București, Editura Universității din București – Bucharest University Press, 2024, 134 p.

Sub egida Institutului de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti” al Academiei Române, a apărut de curând la Editura Universității din București *Atlasul lingvistic al dialectelor românești din nordul și din sudul Dunării* (ALDRO), coordonat de Manuela Nevaci și Nicolae Saramandu. Atlasul, rezultat în urma cercetărilor întreprinse în cadrul proiectului UEFISCDI, „Dialectele românești din nordul și din sudul Dunării în context european (RoDial)”, derulat în cadrul institutului în perioada 2020–2024, îi are ca autori pe: Nicolae Saramandu, Manuela Nevaci, Irina Floarea, Silviu-Ioan Bejinariu, Ioan-Mircea Farcaș, Francisco-Răzvan Constantin, Marinela Bota și Emil Țircomnicu.

Volumul cuprinde 75 de hărți lingvistice interpretative, lexicale, însoțite de „liste de referință” cu răspunsurile înregistrate. Hărțile lexicale sunt precedate de două hărți introductive, una cu rețeaua de localități, cealaltă cu ariile în care se vorbesc cele patru dialecte românești. De asemenea, respectând rigorile unui atlas lingvistic, își găsesc locul firească și celelalte componente obligatorii: prezentarea transcrierii fonetice (care este aceea utilizată în majoritatea atlaselor dialectale românești moderne, ALR și ALRR/NALR), lista de abrevieri, lista localităților anchetate/rețeaua cartografică, datele despre aceste localități, lista subiecților informatori și chestionarul dialectal aferent. Volumul se deschide cu un cuvânt-înainte și se încheie cu o suită de ilustrații color cu aspecte din viața cotidiană a vorbitorilor celor patru ramuri dialectale românești.

În *Cuvântul-înainte*, care ne-am fi dorit să conțină și o versiune în franceză (și, eventual, în engleză), se precizează că ALDRO, „prin prezentarea comparativă a materialului românesc, pe graiuri, demonstrează unitatea limbii române în extensiunea sa spațială, într-un teritoriu de *continuum romanicum*, atât prin păstrarea din latină a unor fapte la nivel fonetic, morfologic, lexical, cât și prin manifestarea unor tendințe independente dialectale în aceeași direcție” (p. V). Substratul traco-dac, unele variații ale stratului latinesc, împrumuturile din alte limbi, precum și inovațiile dialectale independente convergente constituie „straturile” diferențierilor dintre variantele diatopice românești. Atlasul demonstrează adevărul afirmației lui N. Saramandu (*Limba română. Originile*, Editura Academiei, București, 2021, p. 11), care întărește observații anterioare ale altor mari specialiști în istoria limbii române (S. Pușcariu, G. Ivănescu, Gr. Brâncuș ș.a.), potrivit căreia a existat o prezență continuă, în timp și în spațiu, a populației romanizate, din Dacia și până în Pind, în ținuturile stăpânite odinioară de romani. Linia Jireček, al cărei traseu a fost determinat pe baza inscripțiilor grecești și latinești, nu mai trebuie considerată limita sudică a teritoriilor romanizate, ci doar un marcator al zonelor culturale respective: latină, la nord, greacă, la sud. Dialectele românești sud-dunărene, a căror evoluție în mediu aloglot a constituit un punct de interes al cercetătorilor echipei ALDRO, mai ales în legătură cu conservarea elementului romanic, și care rămân, în ciuda evoluțiilor ulterioare și a influențelor externe, mai apropiate de româna comună, se dovedesc, prin raportare la dacoromână, nu dialecte divergente (sau atipice), cum sunt considerate de câteva decenii în dialectologia românească (cf. R. Todoran, *Cu privire la o problemă de lingvistică în discuție: limbă și dialect*, în „Cercetări de lingvistică”, I, 1956, nr. 1–4, p. 101, nota 24), ci, mai degrabă, dialecte la distanță, după un concept propus de Manuela Nevaci în 2013, adică dialecte care prezintă o unitate de structură, în ciuda faptului că au fost separate teritorial în diferite etape istorice. De fapt, credem că cele două concepte –

dialecte divergente și dialecte la distanță – nu se exclud, ci se completează, deși ultimul, mai cuprinzător, înglobează implicit ideea de evoluție divergentă, dar, spre deosebire de primul, nu exclude concordanțele dialectale, care, din multe puncte de vedere, pot fi chiar mai importante decât deosebirile.

ALDRO urmărește, printre altele, evidențierea asemănărilor dintre dialectele românești nord- și sud-dunărene, vorbite în 10 țări din sud-estul Europei: România, Republica Moldova, Ucraina, Ungaria, Croația, Serbia, Bulgaria, Republica Macedonia de Nord, Albania și Grecia. Deși limba română beneficiază de atlase pentru toate variantele sale diatopice, atlasul de față permite studierea limbii noastre ca întreg, „pe baza unui material unitar, elaborat cu același chestionar, cu un studiu sistematic care permite compararea cu limbile și dialectele europene” (p. V).

Pentru ALDRO, s-a folosit chestionarul *Atlas Linguarum Europae* (ALE), ceea ce permite comparații cu situația din alte idiomuri europene, iar cele 75 de hărți ale sale au fost realizate pe baza materialului cules prin noi anchete dialectale pe teren și a celui aflat în arhiva ALE de la Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”, ca rezultat al anchetelor desfășurate în perioada 1980–1986. În felul acesta, a putut fi atins scopul „de a evidenția romanitatea și unitatea limbii române în context european” (p. V). Publicarea întrebărilor din chestionar (ca listă separată, nu numai sub titlul hărții), o practică frecventă în atlasele moderne, oferă posibilitatea unei consultări rapide.

Anchetele dialectale recente au fost întreprinse de Nicolae Saramandu, Manuela Nevaci, Irina Floarea și Marinela Bota (pentru localitatea Ghiula/Gyula din Ungaria), toți cercetători de la Institutul de Lingvistică din București, precum și de Ioan-Mircea Farcaș, de la Facultatea de Litere a Centrului Universitar Nord din Baia Mare al Universității Tehnice din Cluj-Napoca. De asemenea, pentru localitatea Ostrov din Bulgaria, unde, în prezent, nu au mai fost găsiți vorbitori de română, a fost folosit materialul lingvistic cules în 2009 de Emil Țârcomnicu, cercetător la Institutul de Etnografie și Folclor „Constantin Brăiloiu” al Academiei Române. Astfel, se poate afirma că avem de-a face cu una dintre cele mai recente reflectări ale situației dialectelor românești, prezentată într-o manieră sintetică și interpretativă.

Transcrierea fonetică și digitalizarea materialului dialectal (prin aplicația ALDRoMaps) au fost realizate de Manuela Nevaci, Irina Floarea, Ioan-Mircea Farcaș, Marinela Bota și Francisco-Răzvan Constantin, digitalizarea și generarea hărților, de Manuela Nevaci, Irina Floarea și Silviu-Ioan Bejinariu, iar tehnoredactarea a fost asigurată de Cătălina Pătrașcu, pe baza unui program de digitalizare creat de același Silviu-Ioan Bejinariu, reputat cercetător la Institutul de Informatică Teoretică al Academiei Române, Filiala Iași. Adriana Silion s-a ocupat de publicarea materialelor dialectale pe site-ul www.ling.ro. Unele mici scăpări în tehnoredactare (lipsa unor diacritice în lista hărților, nemarcarea unor titluri la bibliografia *Cuvântului-înainte* etc.) vor fi reparate, fără îndoială, la o eventuală retipărire.

Rețeaua de anchetă ALDRO este alcătuită din 140 de localități, fiecareia repartizându-i-se în reprezentarea grafică a hărților o suprafață întinsă („Fiecare punct din rețea reprezintă 20000 km²”, p. VI). Faptul este important de precizat, pentru că, pe fiecare hartă, suprafața respectivă este marcată cu o anumită culoare, în funcție de răspuns. Punctele de anchetă se distribuie astfel: 118 pentru dacoromână (98 de localități din rețeaua ALE, cu anchete de teren desfășurate în perioada 1980–1986: 77 din România, 20 din Republica Moldova și Ucraina, una din Serbia, la care au fost adăugate 20 de localități noi pentru cercetările de teren din cadrul proiectului: 11 din România, una din Ungaria, 3 din Serbia, 5 din Bulgaria) și 22 de localități noi pentru dialectele sud-dunărene (pentru aromână: 4 din România, una din Bulgaria, două din Republica Macedonia de Nord, 4 din Albania și 6 din Grecia; pentru meglenoromână: o localitate din România, una din Republica Macedonia de Nord și una din Grecia; pentru istroromână: două localități din Croația). Pentru a fi și mai ușor de identificat în listele de referință, punctelor de anchetă aparținând dialectelor sud-dunărene le-au fost atașate majusculele A (pentru aromână), M (pentru meglenoromână), respectiv I (pentru istroromână). Marcarea printr-o culoare a întregii arii din jurul unui punct de anchetă poate să dea o imagine ușor denaturată cu privire la diversitatea lingvistică din microzona respectivă, dar, în ansamblu, este metoda cea mai potrivită pentru a pune în evidență concordanțele și diferențele dialectale.

Datele despre localități, deși inegale, conțin elementele necesare unei bune orientări a cititorului. De asemenea, în lista cu subiecții informatori s-au reținut informațiile esențiale, legate de vârstă, profesie și, uneori, de alți factori (deplasări, activitate culturală etc.). Privitor la aceasta, ar fi fost de dorit respectarea cu consecvență a unei anumite ordini în redarea numelor subiecților vorbitori (ori prenume + nume, ori nume + prenume).

Hărțile, realizate în culori, diferențiate în funcție de etimologia termenilor (nuanțele de culoare redau variantele cuvintelor cu aceeași origine), deși sunt cu precădere lexicale, reliefează adeseori și fenomene fonetice. Cele mai multe hărți (62) privesc substantive, nouă se referă la verbe – (*Soarele*) *apune*, *Bate vântul*, *Fulgeră*, (*Câinele*) *latră*, *Spune*, *Miroase*, *Ațâță focul*, *Taie* (cu *fierăstrăul*), *Fluieră* –, trei la adjective – *Gras*, *Slab*, *Cocoșat* –, una la adverbe – *Poimăine*. Hărțile care documentează substantive aparțin următoarelor câmpuri lexicale (corespunzătoare diferitelor capitole ale *Chestionarului NALR*): natură, cu subcâmpurile: fenomene meteorologice (*zăpadă*), pădure (*copac*, *creangă*, *frunză*, *pădure*), cereale (*spic*, *secară*, *grâu*), fructe și legume (*măr*, *pară*, *prună*, *mură*, *varză*, *usturoi*), faună domestică și sălbatică (*câine*, *vulpe*, *nevăstuică*, *liliac*, *pasăre*, *cuc*, *potârniche*, *rândunică*, *vrabie*, *privighetoare*, *barză*, *pui de rață*, *pește*, *furnică*, *licurici*, *melc*, *pisică*), momente ale zilei și evenimente legate de acestea (*cină*, *dimineață*); om, cu subcâmpurile: părți ale corpului (*piele*, *cap*, *păr*, *tâmplă*, *față*, *plămân*, *buză*, *gât*, *coapsă*, *burtă*, *stomac*, *sprânceană*, *nas*, *gură*), trăsături umane (*pistru*), vârste (*bătrân*), nuntă (*nuntă*, *soț* ‘bărbat’), rudenie (*fiică*, *bunică*, *bunic*, *văr*, *verișoară*); ocupații (*cioban*), meșteșuguri (*război* de țesut, *suveică*); elemente ale universului domestic (*fântână*, *scaun*); căi de comunicație (*cărare*). După hărți, sunt plasate listele de referință (listele cu răspunsurile), care cuprind materialul dialectal reprezentat pe hărțile lingvistice corespunzătoare. Acestea ușurează misiunea cercetărilor ulterioare realizate pe baza atlasului, prin ordonarea alfabetică a termenilor, transcriși fonetic, și prin enumerarea punctelor de anchetă în care apar.

Fiecare hartă spune o „poveste” despre trecutul limbii noastre și oferă o modalitate transdisciplinară atractivă de a (ne) înțelege istoria, geografia, universul înconjurător, ocupațiile, obiceiurile, mentalitățile etc. Pe marginea hărților, se pot face observații interesante de geografie, dar și de geologie lingvistică, prin apelul la etimologie și la cultura generală.

Accentul fiind pus pe unitatea limbii române/pe convergențele dialectale, au fost selectate chestiuni pentru care hărțile au înregistrat singur termen în toate cele patru dialecte (vezi h. 10. *Măr*, h. 14. *Secară*, h. 15. *Grâu*, h. 24. *Cuc*, 39. *Cap*, h. 44. *Spune*, cu rotacismul așteptat la istroromâni, h. 59. *Gură*). Alte hărți ilustrează arii lingvistice distincte, una având, de obicei, o extindere mai mare (vezi h. 5. *Spic*, deși răspunsul *spic*, cu diferite variante fonetice, uneori și morfologice, este înlocuit de [tvetu] doar în graiul istroromân din Jeliâni; h. 20. *Vulpe*: *lisiță*, în meglenoromână, și *vulpe*, în rest; h. 23. *Pasăre*: *pasăre*, doar în dacoromână, și *pul*; h. 31. *Pește*: *pește* și *riba*, acesta din urmă doar la istroromâni din Șușnievița; h. 38. *Piele*: *coajă*, la meglenoromâni și istroromâni, și *piele*; h. 46. *Buză*: *buză* și *usnă*, acesta la istroromânii din Jeliâni; h. 52. *Nas*: *nari*, în aromână și în graiurile crișene, și *nas*; h. 60. *Război* (de țesut): *război* și *stative*, ultimul în graiurile moldovenești nordice). Apar, de asemenea, răspunsuri care conturează trei arii diferite (vezi h. 4. *Zăpadă*: *nea*, *omăt*, *zăpadă*; h. 8. *Frunză*: *foaie*, *frunză*, *peaje*; h. 57. *Fântână*: *bunar*, *fântână*, *puț*; h. 65. *Nuntă*: *cununie*, *nuntă*, *pir*; h. 66. *Soț*: *bărbat*, *om*, *soț*) sau indică o fărâmițare mai accentuată (vezi h. 1. (*Soarele*) *apune*, h. 7. *Creangă*, h. 41. *Pistru*). Chiar și în acest din urmă caz, mulți dintre termenii întâlniți în diferitele variante diatopice aparțin spațiului romanic. Natura lexicală a hărților face posibilă observarea, în funcție de dialect, a termenilor împrumutați din idiomurile de adstrat. „Tonul” fărâmițării dialectale este dat de dacoromână (datorită unui complex de factori istorico-geografici și socioeconomici), însă, de multe ori, unii sau alții dintre termenii dacoromâni se găsesc și în celelalte dialecte. Doar în rare cazuri nu se regăsește în dialectele sud-dunărene termenul din dacoromână (deși acesta prezintă atestări): vezi cazurile dr. *vrabie* (h. 27), *privighetoare* (h. 28) și *barză* (h. 29). Acesta din urmă, ca element de substrat, a suferit această mutație semantică inovatoare doar în dialectul dacoromân. Unele diferențe dintre dacoromână și dialectele sud-dunărene își au originea în evoluții semantice divergente din latina dunăreană sau reprezintă inovații într-o ramură sau într-alta. Este cazul lui *pasăre* (< lat. *passer* ‘vrabie’), care și-a lărgit sensul și este prezent numai în dacoromână, sau al lui *pui* (< lat. **pulleus* = *pullus* ‘pui’), care a suferit, de asemenea, o lărgire de sens, în dialectele sud-dunărene. Istroromâna din Șușnievița (pct. 120I) posedă ambele forme: *pul* și *păsăre* (vezi h. 23. *Pasăre*).

Totodată, atlasul permite observarea cu multă acuratețe a existenței celor două mari arii dacoromâne: cea sud-estică, muntenească, mai unitară, și cea nord-vestică, moldovenească, mai fărâmițată (vezi h. 16. *Varză*, h. 35. *Pisică*). La fel, datele cartografiate confirmă observațiile exprimate în studii și articole de mari lingviști (Gr. Brâncuș, N. Saramandu ș.a.), potrivit cărora graiurile dacoromâne vestice păstrează multe trăsături în comun cu dialectele sud-dunărene (vezi, de pildă, cazul lui *nea* (h. 4. *Zăpadă*), al lui *ai* (h. 17. *Usturoi*), al lui *ochi orb* pe (h. 42. *Tâmplă*), al lui *gușă* și al lui *grumaz* (h. 47. *Gât*) sau al lui *păcurar/picurar* (h. 58. *Cioban*) etc.). În h. 6. *Copac*, sunt atestați patru termeni – *arbore*, *copac*, *lemn* – moșteniți din latină, și *copac*, păstrat din substratul traco-dac (vezi Gr. Brâncuș, în tratatul de *Istoria limbii române*, vol. I, 2018, p. 318). Prezența acestuia din urmă pe aproape întregul teritoriu dacoromân (deși apare și în dialectele sud-dunărene, termenul nu este înregistrat de harta din ALDRO) dovedește încă o dată, printre altele, continuitatea populației daco-romane în nordul Dunării.

Merită subliniată acuratețea cu care sunt realizate hărțile, precum și includerea, fără excepție, în colțul din dreapta sus a acestora a unor imagini color, care ilustrează titlurile. De asemenea, hărțile sunt clare, atent realizate și ușor de urmărit, cu legenda culorilor plasată în colțul din dreapta jos. Răspunsurile, reprezentate prin culori și nuanțe ale acestora, au fost redată, în ordinea frecvenței, fie ca tipuri lexicale (cuvântul cu diferite variante, de exemplu: *scapără*, *ascapiră*, *scapiră* pentru ‘fulgeră’ (vezi h. 3) sau cu derivatele sale: *cale*, *călicică*, *căliuță* pentru ‘cărare’ (vezi h. 64), fie ca forme transcrise fonetic, acolo unde unitatea limbii este evidentă și s-a obținut un singur termen sau unul dintre termeni apare în majoritatea covârșitoare a punctelor de anchetă, cu diferite variante fonetice (vezi cazurile lui *spic* – h. 5, *măr* – h. 10, *grâu* – h. 15 și *buză* – h. 46). Trebuie apreciată inițiativa de a traduce titlul hărții nu numai în limba franceză, cum se întâmplă în toate atlasele românești, ci și în engleză, după modelul ALE, în felul acesta materialul lingvistic devenind mai accesibil unei categorii mai largi de public. Nu în ultimul rând, se cuvin remarcate fotografiile color plasate la finalul atlasului, într-un inedit și bogat album foto, care reflectă viața cotidiană a comunităților anchetate și ni-i aduce mai aproape pe subiecții vorbitori.

Așteptăm continuarea acestui interesant proiect, care, deși nu exclude fenomenele lingvistice divergente, pune în valoare convergențele dintre ramurile nord- și sud-dunărene ale limbii române și justifică, o dată în plus, ideea, susținută de majoritatea marilor lingviști români și străini, de a le considera dialecte (la distanță) ale aceleiași limbi, și nu limbi diferite.

COSMIN CĂPRIOARĂ
Universitatea „Ovidius” din Constanța
Bd. Mamaia, 124, Aleea Universității I
ct.caprioara@yahoo.fr

DAIANA FELECAN, *Semnul lingvistic în ipostaze teoretice și discursive*, vol. I, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2024, 446 p.

În peisajul actual al lingvisticii românești, marcat de o tot mai intensă tendință interdisciplinară și de o reluare a dezbaterilor despre statutul semnului lingvistic, lucrarea Daianei Felecan, *Semnul lingvistic în ipostaze teoretice și discursive*, vol. I, publicată la prestigioasa Editură Mega din Cluj-Napoca (2024), se înscrie printre acele apariții editoriale care confirmă vitalitatea cercetării filologice contemporane. Editura Mega a devenit, în ultimele două decenii, un reper în publicistica academică, oferind spațiu de afirmare unor lucrări de mare rigoare științifică, iar volumul de față se înscrie în această tradiție a excelenței.

Autoarea, prof. univ. dr. habil. Daiana Felecan, cunoscută deja prin numeroase contribuții în domeniul lingvisticii, al pragmaticii, al științei numelui ori al analizei discursului, propune, prin acest

volum, o sinteză originală, în care se întâlnesc reflecția teoretică și analiza aplicată, pe diferite tipuri de corpusuri, în funcție de faptele de limbă supuse introspecției, într-un demers care transcende granițele lingvisticii descriptive, pentru a explora dimensiunile simbolice, culturale și identitare ale semnului.

Volumul reunește sub un titlu sugestiv, *Semnul lingvistic în ipostaze discursive*, vol. I, după cum aflăm din *Nota autoarei*, „studiile și articolele adunate în această lucrare sunt variante revăzute, îmbunătățite, adăugite față de forma inițială a textelor” și începând cu 2018 (anul apariției ultimului volum al Daiane Felecan, *Întâlnire cu semnele textului, 18 popasuri de lectură critică*, București, Editura Academiei Române), în diferite reviste de specialitate, acte ale unor manifestări științifice naționale și internaționale. Pentru a le da un caracter unitar, autoarea optează pentru limba română, unele studii fiind publicate inițial, așa cum precizează colega noastră, în diferite limbi de circulație internațională.

Opțiunea din titlu pentru conceptul de *ipostază* sugerează, la nivelul receptării, o viziune plurală, pe care lingvista o atribuie semnului: pe de o parte, acesta nu este un *representamen* fix (a se vedea Ch. S. Peirce), ci trebuie interpretat ca un fenomen care se manifestă în contexte diferite (și variabile): teoretice, discursive, pragmatice și culturale. Pe de altă parte, secțiunile volumului vor releva cititorului mai mult sau mai puțin inițiat în „știința semnului” posibilitățile sale „combinatorii” cu numele (perspectiva onomasticii antroponimice), cu macrosemnul, văzut ca act verbal (scuza, jurământul sau bârfa), cu valențele literare ale semnului, cu bancurile, din perspectiva conținuturilor implicite sau a unor posibile stereotipii și/sau prejudecăți culturale și cu alte ipostaze, pe care le vom detalia în continuare.

Această „polifonie” de perspective conferă lucrării un caracter de modernitate științifică, aliniind-o la direcțiile actuale ale cercetării naționale și internaționale, autoarea aducând, pe lângă propriile puncte de vedere avansate, unghiuri de vedere teoretice, din bibliografia actuală străină pe parametrul lingvisticii, al analizei discursului, semioticii, pragmalingvisticii, discipline pe care și le aproprie cu măsură, iar acolo unde consideră că este cazul, le combate cu autoritatea cercetătorului avizat.

Arhitectura volumului, așa cum am precizat, structurează în șapte secțiuni studiile și articolele publicate; chiar dacă aceste secvențializări nu sunt adunate sub un titlu unificator, coerența capitolelor este dată de nucleele tematice în jurul cărora este realizată introspecția și analiza lingvistică: celor mai sus-menționate (semnul și pragmaticile numelui, actele de vorbire expresive, interferențele dintre știința limbii și știința literaturii), li se adaugă reflecțiile autoarei pe marginea discursului politic, pandemic și identitar („insularitatea ființei”) ori cele care glosează asupra macrosemnului integrat în tipologia text-discursului omagial, care își asumă valențe comemorative, elogioase și identitare, contribuind la legitimarea simbolică a valorilor și a figurilor reprezentative celebrate.

Contribuția cu care se deschide volumul, *Numele – act de limbaj*, poate fi considerată nucleul teoretic al întregului volum, studiu care pornește de la cele două funcții comunicative pe care antroponimul le poate actualiza: cea de *desemnare*, „denotarea individului din realitatea înconjurătoare, prin aceasta numele dovedindu-și ancorarea profundă în extraverbal, deoarece el denumescă părți «desprinse» din continuumul nediferențiat al realității extratextuale, nefiind doar o marcă lingvistică” (p. 24) și cea de *evocare*, în care „învelișul sonor” al numelui (*i.e.* „un mimesis fonetic” a obiectului desemnat) actualizează „sensuri adiționale” în momentul utilizării lor (a se vedea apropierea pertinentă pe care autoarea o face între relația lexicală dintre hiperonim și hiponim): hiperonimul reprezintă intrarea în dicționarul de nume proprii al oricărui antroponim dintr-un nomenclator onomastic, dezgolit de sens, un „designator rigid”, în terminologia lui Kripke, și numele devenit hiponim, prin utilizare, asigurând, astfel, „trecerea” de la limbă la discurs, situație în care numelui îi pot fi asociate diferite valențe semnificaționale.

Pornind de la teoria actelor de vorbire (Austin, Searle), autoarea explorează dimensiunea performativă a numirii, afirmând că a da un nume înseamnă a institui o realitate. Prin numire (actul de botez), ființa devine recognoscibilă și, implicit, semnificativă. Astfel, semnul lingvistic (*i.e.* numele) devine, un eveniment ontic, prin care ființa se afirmă în lume, formula sa designativă, indiferent de forma pe care o îmbracă (oficială/neoficială, convențională/neconvențională, poreclă, supranume, hipocoristic) contribuind la instituirea identității celui care îl poartă. Avansând aceste ipostaze ale numelui și ipoteze de lucru, reflecțiile Daiane Felecan conduc spre o perspectivă care articulează o

viziune socioantropologică deschisă prin studiile lui Levi-Strauss: actul numirii se transformă într-un ritual cultural, care implică o intenție pragmatică și o valoare simbolică: de la botezul religios până la numele ales „în joacă”, care suspendă temporar „identitatea” oficială a „jucătorului”.

În spirit coșerian, studiul *Antroponimie și pragmatică. Numele proprii: niveluri și funcții* completează această primă secțiune dedicată numelui. Autoarea identifică aspectele pragmatice, nivelurile și funcțiile specifice, înscriind teoria numelui pe concepția lui Coșeriu cu privire la funcționarea tripartită a limbajului (nivel universal, istoric, individual). Același model teoretic va fundamenta analiza antroponimelor din perspectiva noiei: *Congruență, (in)corectitudine și adecvare în cazul antroponimelor*.

Prin cele *Câteva direcții de abordare a antroponimului: premise ale cercetării*, sunt aduse în discuție „politețea antroponimică”, cauzele, de natură diversă, care conduc la „schimbarea de nume” ori aspecte care vizează „numele în multiculturalism”, opțiunea pentru un nume „importat” în onomasticonul românesc actual având motivații multiple ale onomaturgului (autoarea se folosește de instrumentele statisticii, realizând diferite ierarhii, cu prenumele cel mai frecvent întâlnite în funcție de genuri (fete/băieți), pe un interval temporal de 10 ani (2008–2018). Multiculturalismul va fi criteriul de selecție în inventarierea și analiza ergonimelor care desemnează numele de restaurante din spațiul băimărean: *Multiculturalism în componența numelor de restaurante băimărene*.

Prin studiul *Un tip de identificare nonantroponimică*, cititorul descoperă interesul declarat al lingvistei, prin intențiile de introspecție realizate în studiile care abordează discursul politic din spațiul românesc, atât la nivel agentiv, politicieni de diferite orientări din eșichierul politic, cât și la nivel de articulare a discursului în situații de criză (vezi *infra*). Astfel, la nivelul mentalului colectiv, anumite formule mai puțin inspirate și folosite de diferiți politicieni, miniștri, șefi de stat, unele aproximative ca normă gramaticală, sau anumite enunțuri rostite în atare contexte vor deveni etichete identificatoare ale acestora: *Marian Vanghelie – Goagăl, Viorica Dăncilă – douzeci douăzeci, Traian Băsescu – Aici sunt banii dumneavoastră, Mircea Geoană – Mihaela, dragostea mea!*

Secțiunea dedicată actelor verbale (*salutul, scuza, promisiunea, jurământul ori bârfa*) reprezintă una dintre cele mai originale contribuții ale prezentului volum. Deși aparent marginale în clasificarea searleană și/sau austiniană, Daiana Felecan se apleacă asupra acestora din perspectivă comunicativă, reușind să demonstreze, cu rigoare științifică la nivel teoretic, dar și cu fine interpretări de actualizare în contexte situaționale formale, informale, rolul lor crucial în arhitectura relațională a limbajului.

Factorii variabili care condiționează deschiderea și închiderea dialogului vor conduce la formule de salut „încarnate” în funcție de „contextul comunicativ, statutul de rol pe care îl dețin emițătorul (E) și receptorul (R)” (p. 145), acestea devenind „mijloace prin care se exteriorizează bunăvoința, interesul și disponibilitatea locutorului pentru inițierea unui schimb informațional” sau, dimpotrivă, vor fi generatoare de „acte verbale conotate negativ (insulta, înjurătura, critica, reproșul, acuzația, întemeiate pe caracterul distructiv al relațiilor interumane din care acestea decurg” (p. 155).

Analiza expresiei *scuzei* relevă mecanismele pragmalingvistice prin care vorbitorul reface echilibrul intersubiectiv, scuzei fiindu-i atribuit caracterul de „act reparator”, prin care „se are în vedere abolirea sensului ofensator al unei remarci” (p. 161). Daiana Felecan va circumscrie acest act de vorbire în relație cu teoria actelor de limbaj, cu locul pe care îl ocupă în teoria politeții lingvistice sau în discursul public (o analiză punctuală – „cazul Klaus Iohannis”).

Studiul despre *Actul verbal de a bârfi și realizarea lui în discurs, bârfa* propune o abordare sociopragmalingvistică, pornind de la definiții lexicografice, pe care autoarea le consideră, însă, incomplete și restrictive. Enumerăm doar câțiva termeni care constituie seria sinonimică: *calomnie, defăimare*, dar și taxonomizarea făcută în funcție de *modul de difuzare*: „zvonuri, ponegriri, clevetiri, povești, legende, vorbe” (p. 183). Depart de a fi un simplu viciu discursiv, *bârfa*, expresie a polifoniei lingvistice (a se vedea Ducrot, Nölke), apare ca o *strategie de coeziune comunitară*, un mijloc prin care grupurile își confirmă normele interne și solidaritatea afectivă.

Transformate în forme de comportament simbolic (atât verbal, cât și nonverbal, prin ducerea la îndeplinire, prin acțiune, a actului rostit), prin *promisiune și jurământ*, limbajul devine garantul valorilor morale. Astfel, studiul *Promisiunea și jurământul – repere teoretice* abordează aceste acte

verbale în context sacru (căsătorie religioasă, botez, intrarea în monahism etc.) și profan (jurământul militar, jurământul lui Hypocrate, diferite investiții politice).

În toate aceste studii, se observă o caracteristică fundamentală a stilului Daiane Felecan: capacitatea de a îmbina rigoarea analitică cu o fină sensibilitate a evidențierii dimensiunii umane a limbajului, interpretarea fiind mereu orientată spre surprinderea sensului comunicării.

Preocupările autoarei privind literatura ca știință (menționăm că Daiana Felecan este și titulara cursului de *Teoria literaturii*) se prelungesc în studiile celei de a treia secțiuni a volumului. Prin *Se poate face știință a limbii fără a ține seama de știința literaturii și invers?*, teoreticiană pledează pentru depășirea rigidităților disciplinare, cele două arii de investigație filologică, lingvistică și literatura, neafându-se într-o relație de subordonare, ci acestea reprezintă obiectul de investigație hermeneutică. Limbajul, în viziunea autoarei, este o matrice de creație, iar, prin literatură, acesta poate deveni un „laborator” de experimentare semantică și semnificațională, pentru că, în fapt, fiecare act lingvistic este un act de cultură și invers: „Limba și literatura sunt puse în slujba livrării exacte a sensului, a ținerii lui la adăpost de afirmații impresioniste și locuri comune” (p. 229).

Prin analiza poeziei *Testament*, de Tudor Arghezi, și a pieselor de teatru ionesciene *Cântăreața cheală*, *Lecția*, *Scaunele*, cercetătoarea aduce în prim-plan funcția estetică și cathartică a literaturii, prin care se reactivează, totodată, structurile profunde ale limbii: un joc subtil între semnificat și semnificant, între literal și metaforic, prin care limbajul își dovedește, încă o dată, funcția sa performativă, precum și valențele sale de *enérgeia*, în infinite *ars combinatoria* de construire a sensului.

Revenind prin următoarea secțiune a volumului la actul numirii, Daiana Felecan propune o grilă inedită de interpretare a acestuia, prin intermediul multiculturalismului, pe un corpus mai puțin investigat în literatura de specialitate: bancurile: *Numire și multiculturalism în bancuri: cum îi percep românii pe ceilalți?* Discursul anecdotic devine un spațiu mult mai „ofertant” din punct de vedere lingvistic, dar și pentru o introspecție antropologică, socială, de psihologie a mentalităților, pentru identificarea, pe de o parte, a românilor în structuri discursive prin figuri prototip (*Bulă*, *Alinuța*, *Ion și Mărie*, nume „prototipice pentru cuplul marital autohton”, p. 275), dar și prin nume generice (*ardeleanul*, *olteanul*, *moldoveanul*), fiecare condensând trăsături recunoscutibile ale imaginarului, care surprind ceea ce este „specific național denominațiilor” (p. 265).

Pe de altă parte, *alteritatea* ia forma unor ergonime ale altor etnii (unguri, evrei, scoțieni, englezi, albanezi, somalezi), într-un dialogism care aduce la suprafață stereotipii culturale, activate și cvasiritualizate în scenarii cognitive recurente: lentoarea ardeleanului, vivacitatea olteanului, habotnicia moldoveanului, naționalismul ungurului, abilitatea comercială a evreului, flegmatismul englezului, zgârcenia scoțianului, „descurcarea” țiganului sau sărăcia extremă a somalezului. La fel ca în cazul unor apelative românești definitorii, se întâlnesc „proiecții” ale acestor stereotipii culturale la nivelul numelor individuale, devenite „mărci înregistrate” pentru un anume popor: *Pișta*, *Gyuri*, *Ildiko*, *Ițic*, *Ștrul*, *Rașela*, *Ivan*, *John*, *Smith*.

Umorul – adesea autoreferențial și autoironizant – devine o tehnică de gestionare a tensiunilor și a problemelor sociale, economice, istorice și culturale, continuând tradiția „hazului de necaz”, a „spiritului hâtru” din perioada comunistă și persistând în postcomunism ca mecanism de autoconsolare și de demascare ludică a unor realități inconfortabile.

Conținuturile implicite în bancurile generate de pandemia de Covid-19 completează studiul anterior dintr-o perspectivă a implicitei lingvistice, prin care situațiile-limită sunt depășite cu și prin umor, râsul devenind un antidot al lui *homo ridens*, „de tip scut, care să facă suportabilă traversarea etapelor critice din existența cotidiană a indivizilor atinși de simptomele unei «maladii» la fel de amenințătoare în evul în care trăim, frica” (p. 293). Pe un corpus constituit din 57 de bancuri extrase din internet, Daiana Felecan identifică acele mecanisme ale implicitei lingvistice (inferența, aluzia, insinuarea, presupuziția, subînțelesul) care vor conduce la „recuperarea sensului textual (discursiv)” (p. 315).

Fără a se constitui într-o tipologie discursivă de sine stătătoare, „discursul” pandemic este subsumat, în analiza autoarei, discursului politic (prezidențial) din perioada stării de urgență. Aplicând instrumentele specifice analizei discursului, Daiana Felecan demonstrează că limbajul nu

este doar un simplu vehicul al ideilor, ci devine, în varii situații de criză (de exemplu, pandemia de Covid-19), un veritabil instrument de modelare a percepției sociale. Prin analiza la diferite niveluri de funcționare ale limbii (lexico-semantic, sintactic, stilistico-pragmatic), sunt identificate acele structuri de adresare (directe, indirecte) din intervențiile președintelui Iohannis care, prin formule repetitive, dar și imperative, totodată, conduc, la nivelul percepției colective, la o „domesticire” a fricii și a creării speranței, prin reiterarea în multiple contexte (declarații, comunicate de presă) a coasumării responsabilității, pentru a surmonta situația pandemică: „împreună vom reuși” (*Discursul politic prezidențial din vremea stării de urgență provocate de Covid-19: strategii de orientare spre alocutor*).

Marile crize ale umanității generate de războaie, calamități naturale, pandemii etc. au dus, la nivelul psihologiei individului, la o „insularitate” a ființei, la o întoarcere spre ea înseși, prin diferite mecanisme de autoprotejare (umorul face parte dintre acestea, a se vedea *supra*). Alienarea omului modern își lasă, însă, în contextul pandemiei de Covid-19, „urmele” atât la nivel de psihologie individuală, cât și colectivă, dar și la nivelul limbii, sistemul lingvistic fiind un receptacul mereu „în stare de alertă” la toate schimbările de paradigmă care au loc la nivel societal.

Astfel, Daiana Felecan, prin studiul *Insularitatea ființei (post)pandemice reflectată la nivel lexico-semantic*, inventariază, printr-o grilă lexicografică de această dată, un eșantion din cele 3000 de cuvinte (cu care lexicul limbii române pare a se fi îmbogățit în perioada de criză sanitară generată de coronavirus). Cu titlu de exemplu, menționăm doar câteva dintre acestea, realitatea postpandemică dovedindu-le caracterul efemerid: *a autoizola* și substantivul postverbal *autoizolare*, familia bogată a cuvântului *carantină*: *a carantina*, *carantinare*, *carantinat*, *carantinesc*, dar și colocațiile nominale în care lexemul ocupă poziția de colocator: *carantină parțială*, ~ *totală*, ~ *națională* sau cuvinte care se „îmbogățesc” semantic în noul context social (sanitar): *distanță (fizică, socială)*, *distanțare*, *distanțiere*.

Aparținând unor zone de investigație analitică mai puțin întâlnită în literatura de specialitate românească, Daiana Felecan se oprește într-una dintre secțiunile volumului la un alt act verbal expresiv, al tabuului lingvistic, manifestat la nivelul înjurăturilor (expresiilor injurioase).

„Să nu [in]juri strâmb... Niveluri constitutive și semantic-referențiale în înjurături românești care conțin antroponime” și *Înjurătura – automatism verbal. Premise ale cercetării* sunt două studii care explorează acea zonă de frontieră dintre normă și deviere, dintre control social (împus de anumite ritualuri, inclusiv lingvistice, în funcție de context) și eliberare, defulare afectivă prin cuvânt. Analiza minuțioasă a corpusului lingvistic deschide investigația spre o perspectivă de antropologie culturală, înjurătura devenind un „act determinat cultural” (p. 365) (a se vedea nucleele antroponimice cu nume de sfinți prezente în structura expresiilor injurioase, utilizate în contexte profane, conducând, astfel, la o desacralizare).

Dincolo de analiza lingvistică și pragmatilistică a acestor structuri, studiile relevă și o dimensiune etică discretă: limbajul ofensator poate deveni un spațiu de libertate, autoarea reușind să transforme o temă de reflecție (aparent) marginală și tabuizată într-o meditație asupra mecanismelor de semnificare la nivelul limbii.

O Carte, un Om și Non omnis moriar ne relevă latura sensibilă a autoarei, adesea cu accente eseistice, aparent (doar) ascunsă sub rigiditatea impusă de rigoarea cercetării științifice, prin două schițe de portret: o altă „față” a Cuvântului (rostit sau scris), a gratitudinii discipolului față de Magistrul care a lăsat urme adânc încrustate în devenirea sa profesională și umană (Maria Subi și Nicolae Felecan).

Volumul colegei noastre Daiana Felecan este o lucrare de referință în cercetarea filologică actuală, dovedindu-se a fi un exercițiu critic matur, care lasă să se întrevadă influența unui profil umanist solid, a acribiei cercetătorului de formație clasică.

Totodată, prin anunțul din titlu, *Semnul lingvistic în ipostaze teoretice și discursive*. Vol. I, cartea se vrea o promisiune pentru cititorul mai mult sau mai puțin avizat în așteptarea celui de-al doilea volum, cu siguranță, în alte noi ipostazieri ale semnului lingvistic, pentru că, în spirit coșerian, limbajul rămâne o potențialitate de a crea noi semnificații și de a da (noi) sensuri universului

extraverbal. Astfel, volumul Daiane Felecan reafirmă valoarea cuvântului ca act de creație, indiferent de formele discursive pe care acesta le îmbracă.

MIHAELA MUNTEANU SISERMAN
Universitatea Tehnică din Cluj-Napoca
Centrul Universitar Nord Baia Mare,
str. Victoriei, 76
ela_munteanu@yahoo.com

OANA BOC, *Reîntemeierea lumii prin limbaj. Idei inovatoare ale operei lui Humboldt*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2024, 252 p.

Studiul amplu semnat de Oana Boc și prezentat sub acest emblematic titlu, *Reîntemeierea lumii prin limbaj*, este înainte de toate oportun și important pentru domeniul lingvisticii și al filosofiei limbajului, fiind, binevenit ca o reevaluare simptomatică pentru climatul actual al evoluției domeniilor respective, domenii în care are, totodată, o diversă și originală utilitate. Cartea este o necesară și salutară noutate în spațiul cultural românesc, precar din acest punct de vedere. Wilhelm von Humboldt a fost și este, după cum se știe, o figură simbolică dificil de încadrat, cu o personalitate creatoare deosebit de complexă și multiplă, ale cărei dimensiuni sunt greu de cuprins și dificil de distins sau de separat una de alta. Astfel, cercetarea și aprofundarea tuturor implicațiilor acestei uriașe opere devin o provocare imensă pentru analist. Humboldt, prin vocația sa esențial enciclopedică, proiectează într-un spațiu universal, pe deasupra epocilor și a curentelor istorice, un sistem de gândire care își dovedește și astăzi, în mod deosebit, actualitatea. De altfel, opera lui Wilhelm von Humboldt reprezintă un moment crucial în istoria studiilor despre limbaj, teza/tema fundamentală, de nouă temelie, totodată cea mai cunoscută este că limba ca activitate permanent creatoare (*o énergeia*) instituie o *viziune asupra lumii*, în acord cu specificitatea spirituală a unei comunități lingvistice. Marele gânditor german are această idee axială care „vertebrează un ansamblu teoretic vast, nuanțat și extrem de complex” (p. 12).

Studiul analitic al Oanei Boc intenționează și realizează, cu multă acuratețe, evidențierea acelor trasee ideatice esențiale necesare pentru justa înțelegere a naturii limbajului promovate în opera teoretică humboldtiană, care au condus la o perspectivă inovatoare în lingvistică, urmărind totodată coerența ideatică a sistemului, dincolo de meandrele gândirii lingvistului și filosofului limbajului. Unul din semnificativele merite ale cercetării Oanei Boc constă din originala surmontare a dificultăților complicate care derivă din mult invocata obscuritate a textelor marelui savant romantic. Astfel studiul Oanei Boc străluminează zone care păreau obscure, demonstrând organicitatea și rostul adânc al fiecărui component ideatic în alcătuirea întregului conceptual. Abordarea este, totodată, oportună și simptomatică ca adevărată reevaluare a vastului conținut lingvistico-filosofic humboldtian, amplu integrator, pus în umbră, aș sublinia eu, și de suspiciunile utimului secol, cel în care a prevalat interesul pentru problemele formei, secol pragmatic prin excelență și prelungit în dominața diversității prolifrice ale teoriilor comunicării, destul active încă.

Împlinirile cercetării propuse de obiectivele Oanei Boc sunt, din acest punct de vedere, marcate de o suplă și consecventă forță analitică, îmbinând exegeza de tip academic cu explicitări și analize care contribuie la transparența, accesibilitatea „liniilor de forță ale textului humboldtian”, descifrându-le, în același timp, resorturile ancorate adânc în miezul gândirii vaste a savantului.

De remarcat în mod deosebit sunt conexiunile intertextuale, dar și cele cu totul noi, argumentate cu observații pertinente, cum ar fi, ca să dau un singur exemplu, similitudinile dintre viziunea lui Humboldt despre limbă și cea a filosofului Constantin Noica.

În ansamblu, cartea Oanei Boc oferă o perspectivă amplă și nouă asupra operei lui Wilhelm von Humboldt, unul dintre cei mai importanți gânditori care au abordat problematica limbajului. Humboldt este considerat întemeietorul lingvisticii generale și fondatorul concepției moderne despre limbaj, iar cunoașterea operei sale se dovedește, cum arată autoarea, nu doar utilă, ci și strict obligatorie în abordarea studiilor despre limbaj, dar și în înțelegerea unor probleme actuale de politică lingvistică. Prima parte a cărții Oanei Boc are ca obiectiv prioritar alcătuirea unei „radiografii a operei din perspectiva vocației enciclopedice întemeietoare și a destinului său de a fi rămas destul de mult timp într-un con de umbră” (p. 13), are, așadar intenția de a-l face cât mai adecvat cunoscut și înțeles pe plurivocul Humboldt, de a-i sublinia importanța uriașă și personalitatea cu totul deosebită. Lucrarea oferă o perspectivă, totodată analitică și sintetică, asupra acestei importante concepții teoretice și filosofice, imaginat ca un ambițios proiect lingvistic enciclopedic, care prefigurează direcțiile majore din lingvistică, deopotrivă sincronice și diacronice din secolele posteriorității lui Humboldt.

Oana Boc argumentează cu acribie dificultățile determinate de caracterizanta densitate de idei a fiecărui text humboldtian, dificultăți întâmpinate în decursul travaliului de „cristalizare” a profunzimilor și a coerenței gândirii humboldtiene. Aș remarca deopotrivă modul în care autoarea explică convingător, fără insistențe pedante, motivațiile impresiei de obscuritate a scriiturii lui Humboldt, pornind chiar de la aglutinările ideatice ale frazării în exprimarea sa, care este departe de a fi nebuloasă, ci mai curând sintetizând complexitatea obiectului de studiat, limbajul fiind concomitent energie creatoare și produs al acestei activități. O altă greutate sesizată frecvent de exegeții lui Humboldt este imprecizia terminologică, explicată pertinent de Oana Boc prin faptul că „demersul său nu este unul strict lingvistic, ci mai degrabă, unul antropologic, care sintetizează demersul filosofic, metafizic și lingvistic” (p. 35). Așa cum face ori de câte ori analiza ar putea aduce un plus de precizie, autoarea cărții apelează inspirat la alți autori, în acest caz la conceptul de „semantică deschisă”. Printre obstacolele remarcate în înțelegerea gândirii humboldtiene Oana Boc pune în evidență multitudinea de interpretări divergente referitoare la opera sa, subliniind dezideratul unei abordări hermeneutice care să depășească nivelul ideomatic, terminologic, stilistic și care să se situeze „la nivelul sensului creat în ansamblul operei”.

Oportună este revizitarea acestei opere, deoarece oferă o înțelegere profundă a naturii intrinsec-creatoare a dimensiunii specifice ființei umane, care este limbajul. Teza cea mai cunoscută a operei lui Humboldt este aceea a definirii limbii drept activitate permanent creatoare (*enérgeia*), care instituie o viziune asupra lumii, teză care a determinat o perspectivă nouă în înțelegerea limbajului. Ea se construiește pe idei inovatoare multiple, care – demonstrează Oana Boc – se situează într-o coerență a întregului. Expresiile acestor idei devin în carte, într-un mod expresiv și inspirat titluri de subcapitole, fiind chiar citate, fragmente alese din textele humboldtiene, precum „Limbajul – dimensiunea esențială a specificității omului. Miracolul perpetuu al originii limbajului”, „Omul este om doar prin limbaj, însă pentru a inventa limbajul, el trebuia să fie deja om”, „Limba nu poate fi considerată ceva exterior separat de specificitatea spiritului”, „Crearea limbii este o necesitate internă a omenirii, nu numai una externă pentru întreținerea relațiilor în comun” (deci Humboldt nu neagă finalitatea comunicativă a limbajului, dar în primul rând acesta are o dimensiune spirituală, este „un organ formator al gândirii”, finalitatea spirituală, cultural-cognitivă premerge celei practice). Își relevă importanța și pentru înțelegerea unor aspecte culturale și chiar sociopolitice actuale, precum relația dintre limbă și identitatea națională, importanța plurilingvismului și a multilingvismului în epoca actuală a globalizării sau aspecte referitoare la politica lingvistică. Astfel, fiecare limbă, în unicitatea ei, reprezintă o fațetă a dimensiunii universale. Din această perspectivă, teoria humboldtiană evidențiază aportul valoros prin care diferitele limbi și culturi contribuie la îmbogățirea

patrimoniului spiritual al umanității: „Miracolul originii limbilor nu poate fi niciodată explicat, dar într-o anumită măsură se reproduce în fiecare zi sub ochii noștri”.

Intellectualii formați într-o epocă dominată de pozitivism și materialism, pe de o parte, și de prevalarea formei față de substanță (conținut) vor sesiza o veritabilă răsturnare de perspectivă paradigmatică din alte titluri de subcapitole: *Limba este reîntemeiere subiectivă a lumii*: „*formă internă*” și „*viziune asupra lumii*”, *Limba/limba – univers simbolic mediator*, *Limba – „organ formator” al gândirii*, *Limba – „rețea”/„țesătură”*, *Limba – „cerc”* și „*viziune asupra lumii*”, *Cercul limbii – o lume simbolică particularizată idiomatic*, *Profilul semantic al limbii și percepția subiectivă a comunității*, *Limba ca interpretare a lumii*, „*Formă internă*”, „*caracter național*” și „*viziune asupra lumii*”. Toate aceste cruciale idei inovatoare converg din și spre „vocația întemeietoare”, de paradigmă, deschid orizonturi multiple, uneori valorificatoare ori ușor distanțate ca orientare (Cassirer, Coșeriu), alteori marcate de parțializări, de unghiuri preferate, dar deformatoare (Chomsky). Din unghiul meu de preferințe, foarte aplicată, din perspectiva filosofiei culturii, mi se pare analiza asupra lui Cassirer care teoretizează principiul simbolismului pe urma ideii lui Humboldt privind limba ca univers simbolic mediator. Foarte instructivă, extinsă și temeinică este dezbateră asupra lui Eugen Coșeriu, unul dintre cei mai autorizați cunoscători ai gândirii humboldtiene, ale cărui contribuții sunt adesea invocate în toată partea a doua a cărții Oanei Boc, inclusiv ca explicații suplimentare trecute în notele de subsol. În legătură cu incorecta înțelegere a lui Humboldt și chiar reproșul făcut de școala generativistă americană întemeiată de Noam Chomsky, invoc aici și precizarea lui Coșeriu că aceștia acceptă în mod formal principiile humboldtiene și rămân la separația dintre sincronie și diacronie, avertizând că „dacă limbajul este înțeles ca *enérgeia*, această distincție [...] este lipsită pur și simplu de sens, deoarece [...] nu sunt, în limba însăși, două momente, ci unul singur”¹.

Dacă întreaga concepție a lui Humboldt este redusă doar la ideea că fiecare limbă oferă comunității care o vorbește o viziune asupra lumii, există riscul de a echivala teoria humboldtiană cu „ipoteza Sapir-Whorf” și de a considera că ilustrează, deopotrivă, principiul relativității lingvistice. Foarte importantă mi se pare demontarea unor asemenea confuzii de către Oana Boc. Autoarea a observat cu bun temei că uneori se invocă idei humboldtiene, precum cea a limbii ca viziune asupra lumii, însă se ignoră afirmarea paternității acestor idei (ca și cum ar face parte din cunoașterea comună) sau ideile se atribuie concepției elaborate de Sapir și Whorf.

Consider că subcapitolul *Cercul limbii – „o închidere care se deschide” sau o limitare nelimitată* conține, alături de altele, un exponențial cumul de contribuții originale, deopotrivă incitante și convingătoare, după părerea mea, în sensul că sunt fie interpretările Oanei Boc, fie asociațiile ei ideatice. Astfel metafora cercului, complinită de metafora prisme, care pare să fie una dintre cele preferate de Humboldt, este explicată ca o metaforă „a subiectivității implicate în activitatea lingvistică creatoare” (p. 215), în cadrul căreia cercetătoarea identifică o subiectivitate *individuală*, una pe care-o numește *integrală sau a umanității* și una *colectivă sau ideomatică*. Oana Boc reintegrează în această dezbateră un studiu anterior despre funcția textuală a metaforei limbii ca cerc din care deduce că toate sunt forme ale închiderii care se deschide, sau în formularea autoarei „mărginirea conținând în sine nemărginirea”, așa cum, în tradiție aristotelică susține și concepția coșeriană. Inspirată devine, din această perspectivă, combaterea excesivei poziții a lui R. Barthes privind limitarea opresivă a funcțiilor unei limbi. Printre expresiile metaforei cercului pe care Oana Boc le identifică în opera humboldtiană mi-a atras atenția formularea „cercul prea strâmt”, care are un răsunet aparte pentru metafora poetică eminesciană, cu fructuoase sugestii.

Toate ideile formulate de Humboldt gravitează în jurul temei majore (limba permanent creatoare), o luminează și o aprofundează din unghiuri extrem de variate, care interferează, se întrepătrund, se ramifică și se condensează, generând un text extrem de dens, de concentrat și de

¹ Eugen Coșeriu, *Omul și limbajul său, Studii de filozofie a limbajului, teorie a limbii și lingvistică generală*, Antologie, argument și note de Dorel Finaru, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” Iași, 2009, p. 43.

proteic, căruia deseori i s-au adus reproșuri vizând dificultatea, chiar obscuritatea sau lipsa de claritate, de inteligibilitate și de sistematicitate.

În prima parte a lucrării, autoarea explică „destinul” operei humboldtiene de a fi rămas mult timp (150 de ani) într-un con de umbră, fapt datorat, mai ales, complexității și vastității acestei opere, care a fost considerată mult timp destul de neinteligibilă, chiar obscură. Însă, lingvista clujeană demontează aceste reproșuri aduse operei humboldtiene și îi relevă sistematicitatea și necesitatea, din multiple perspective, pe care le argumentează foarte pertinent.

De asemenea, în partea a doua a lucrării, pornind de la texte relevante, unele canonice, autoarea analizează cu acribie conceptele esențiale și ideile inovatoare, relevând și la acest nivel coerența internă a operei humboldtiene. Oana Boc cristalizează, dincolo de „meandrele acestei vaste opere”, „axe ideatice” care configurează acest sistem de gândire. Demersul propus în această carte se remarcă și prin multiplele conexiuni dintre idei, prin evocările intertextuale, prin explicitări și analize de mare profunzime, care au rolul să facă mai transparente și mai accesibile liniile de forță ale textului humboldtian. Prin demersul original de tip analitic, problematizant, comparativ, sintetic autoarea relevă coordonatele teoretice esențiale, inovatoare ale operei humboldtiene.

Întrucât câmpul exegezelor humboldtiene în spațiul cultural românesc nu este foarte vast, un alt merit incontestabil al cărții Oanei Boc este și acela de a oferi o perspectivă, deopotrivă analitică și sintetică, asupra acestei importante concepții teoretice, perspectivă în măsură să le ofere cititorilor români numeroase deschideri pentru înțelegerea acestei opere, dar și a unor valori culturale fundamentale susținute de opera humboldtiană și argumentate foarte convingător în cartea de față.

„Originalitatea, complexitatea și profunzimea operei humboldtiene decurg din demersul său declarat antropologic, care unifică studiul istorico-empiric și studiul filosofico-transcendental, (perceput inițial ca prioritar, dacă nu dominant) în abordarea limbajului. Acest demers vizează, așa cum am demonstrat, complexitatea limbajului în cele mai variate aspecte ale sale, iar aparentele antinomii nu sunt decât fațete ale acestei varietăți, care sunt transgresate într-o sinteză întemeietoare și revelatoare în sens blagian, «sporind semnificația faptelor», prin însăși includerea misterului (care e cel al creativității umane), a inefabilului, pe care Humboldt nu se ferește să îl invoce și să îl recunoască adeseori. Este tocmai inefabilul reîntemeierii lumii prin limbaj” (p. 242–243).

RODICA MARIAN

*Institutul de Lingvistică și Istorie Literară
„Sextil Pușcariu” al Academiei Române
Cluj-Napoca, str. Emil Racoviță, 21
rodi.marian@gmail.com*

DOMNIȚA TOMESCU, *Interferențe lingvistice: studii și cercetări*, volum îngrijit de Ioana Jieanu, București, Editura Academiei Române, 2024, 477 p.

Volumul reunește articole reprezentative din activitatea științifică a prof. univ. dr. Domnița Tomescu, publicate între 1975 și 2017, configurând o sinteză a direcțiilor majore de cercetare dezvoltate de autoare în domeniul onomasticii și al disciplinelor conexe. Structurat în patru secțiuni tematice – *Lexic și onomastică, Gramatică și onomastică, Romanistică și onomastică, Istorie și onomastică* –, volumul este organizat cronologic, evidențiind evoluția metodologică și conceptuală a cercetării.

Capitolul I, *Lexic și onomastică*, configurează un cadru teoretic și metodologic coerent pentru analiza interferenței dintre sistemul lexical și cel onomastic, tratând numele proprii ca unități lingvistice integrate în dinamica semantică, etimologică, derivativă și terminologică a limbii. În plan semantic, studiul *Sens și context la numele proprii* fundamentează teza conform căreia semnificația numelor proprii „se manifestă exclusiv contextual” (p. 14), fiind dependentă de selectarea denotatului și de contextul situațional și sociocultural, într-un model în care „contextul creează sensul numelui” (p. 18). Dimensiunea etimologică este abordată metodologic în *Aspecte metodologice ale etimologiei onomastice*, unde analiza seriei antroponimice *Alaman, Alăman, Aleman, Aliman, Aloman, Aluman* conduce la delimitarea dintre etimon direct și etimon indirect și la demonstrarea necesității unei metodologii specifice etimologiei onomastice, bazate pe cronologie, continuitate, transfer denominativ și apartenență sistemică. Relația onomastică – lexic este examinată și din perspectiva derivării deonomastice în limbajul politic, care evidențiază mecanismele derivării sufixale și capacitatea sistemului derivativ tradițional de a integra baze neologice, în special anglicisme. Componenta terminologică este reprezentată de studiile dedicate limbajului politic, care disting între lexic/vocabular politic și terminologie politică, definită ca sistem conceptual specializat, caracterizat prin univocitate referențială și monosemantism. Relația vocabular – onomastică este aprofundată în studiul despre supranumele delexicale, care reconstituie procesul de onomasticizare și rolul acestora în constituirea sistemului denominativ personal românesc, de la supranume la nume de familie.

Capitolul II, *Gramatică și onomastică*, construiește o paradigmă teoretică unitară asupra statutului gramatical al numelor proprii, fundamentată pe delimitarea dintre planul semantic și cel gramatical și pe definirea acestora prin indici formali. Numele propriu este conceput ca termen marcat al opoziției propriu/comun, definit prin „diferență gramaticală minimală” (p. 95) și integrat într-un subsistem funcțional al limbii. Analiza opoziției de număr evidențiază distincția dintre singularitatea semantică și participarea gramaticală specifică la opoziția singular/plural, ilustrată prin studiul numelor de familie și prin tipologiile pluralului onomastic (*-ești, -oni*, plural metaforic, plural eliptic). Categoria genului este reinterpretată la toponime ca funcție formal-clasificatoare, lipsită de motivație semantică, iar cazul vocativ este definit ca formă expresivă, extracontextuală. Un nucleu teoretic major îl constituie reinterpretarea onomasticizării ca subtip al conversiunii lexico-gramaticale, caracterizat prin mutații semantice și gramaticale și generarea de omonimie gramaticală. În plan sintactic, autoarea fundamentează conceptul grupului nominal al numelui propriu și rolul predicatului de denotație (*a se numi X, a purta numele X, anume X*).

Capitolul III, *Romanistică și onomastică*, oferă o perspectivă comparativ-istorică asupra integrării onomasticii românești în spațiul romanic. Studiul comparativ asupra antroponimiei asturiene și românești, ilustrat prin nume de animale, demonstrează caracterul sistemic al transferului lexico-onomastic și existența unor tipare romanice comune, cu productivitate ridicată în cazuri, precum *LUPUS* și *CORVUS*, explicată prin interferența dintre tradiția onomastică latină și supranumele delexicale. Productivitatea scăzută a altor clase (animale domestice, insecte) este corelată cu frecvența lexicală și circulația socială. Analiza morfologică comparată (gen, articol, derivare, sufixare, compunere) evidențiază atât convergențe romanice, cât și diferențe structurale, precum articularea românească față de nonarticularea asturiană. În a doua direcție, studiul romanității antroponimiei românești delimitează între romanizare, continuitate onomastică latină și caracter romanic al sistemului, arătând că romanitatea se manifestă prin continuitatea modelelor denominative și prin integrarea lexicului moștenit.

Capitolul IV, *Istorie și onomastică*, propune o sinteză între analiza lingvistică și condiționările istorice și socioculturale ale numelor proprii. Subclasificarea antroponimelor este ilustrată prin pluralul cu valoare expresivă (*Omirii, Socrații, Metternichii*), iar transferul toponim–antroponim este sistematizat prin tipologii de tipul *Calafat – Calafeteanu, București – Bucureșteanu*, evidențiind rolul sufixelor de proveniență (*-an, -ean, -ian*). Dimensiunea istorică este susținută de analiza antroponimiei sud-dunărene timpurii, iar modernizarea prenumelor este explicată prin împrumuturi

savante și occidentale (*Remus, Traian, Aureliu, Cleopatra, Napoleon*), mediate de ideologie culturală și prestigiu social. Opoziția sacru/profan este definită ca axă structurală a antroponimiei medievale.

În ansamblu, volumul oferă o construcție științifică solidă și coerentă a onomasticii, în care numele propriu este tratat constant ca obiect lingvistic integrat în structura generală a limbii și în dinamica sa istorică și socioculturală. Organizarea pe axe tematice permite articularea unui model teoretic unitar, bazat pe regularități structurale și mecanisme sistemice de transfer denominativ, configurând un cadru metodologic stabil, relevant atât pentru cercetarea diacronică, cât și pentru cea sincronică.

SABRINA PALINKAS

Universitatea Tehnică din Cluj-Napoca
Centrul Universitar Nord, Baia Mare
Facultatea de Litere, str. Victoriei 76
Sabrinapalinkas577@gmail.com

DELIA-FLORINA POPA, *Romceza: o perspectivă sociolingvistică asupra limbii române vorbite în Franța*, Cluj-Napoca, Casa Cărții de Știință, 2022, 558 p.

Lucrarea *Romceza: o perspectivă sociolingvistică asupra limbii române vorbite în Franța*, semnată de Delia-Florina Popa și publicată în 2022 la Casa Cărții de Știință, Cluj-Napoca, în cadrul colecției *Grammatica*, reprezintă o contribuție semnificativă în domeniul sociolingvisticii române contemporane.

Autoarea abordează o temă de mare interes, investigând posibilitatea existenței unui „minisociolect” sau a unei „varietăți distincte a limbii române” pe teritoriul Franței, fenomen denumit *romceza*. Conceptul, format după modelul termenilor analogi utilizați pentru a desemna româna vorbită în Spania (*rumaño*) și în Italia (*rotaliană*), reflectă interferențele lingvistice recurente între cele două idiomuri. Experiența profesională a autoarei într-un context francofon i-a permis să observe direct felul în care se exprimă vorbitorii bilingvi, constituind premisa alegerii subiectului de cercetare. În timp ce lucrările anterioare au analizat influența francezei asupra românei dintr-o perspectivă diacronică, studiul de față se distinge prin „abordarea sociolingvistică sincronică” a modului în care este folosită limba etnică de către emigranții români din Franța.

În prima parte, sunt prezentate noțiunile teoretice esențiale privind contactul dintre idiomuri, precum și atitudinile și comportamentele sociolingvistice ale vorbitorilor (*autoodilura de sine, abandonul sau loialitatea lingvistică*). Acestea sunt corelate cu normele identificate de E. Bédard și J. Maurais (*obiectivă, prescriptivă și subiectivă*) și contextualizate prin analiza migrației contemporane, a conceptului de *transnaționalism* și a politicilor lingvistice franceze, factori ce influențează în egală măsură procesul de integrare și transmiterea limbii române către generația a doua.

În capitolul al doilea, autoarea expune cadrul teoretic și demersul metodologic al cercetării, detaliind etapele de colectare și prelucrare a datelor. Analiza celor două corpusuri este realizată printr-o metodă calitativ-descriptivă care permite identificarea și contextualizarea interferențelor lingvistice în funcție de variabile precum vârsta, durata șederii în Franța, nivelul de studii sau apartenența generațională. Primul corpus este constituit din interviuri semidirijate cu 109 participanți din șase regiuni ale Franței, selecția pentru diversitatea lor socioculturală. Al doilea corpus cuprinde 138 de mesaje prelevate din mediul virtual, oferind o perspectivă complementară asupra „funcției gregare a limbajului” în comunitățile de români din Franța.

Studiul interferențelor lingvistice se structurează pe trei direcții majore : *împrumuturi*, *calcuri lingvistice* și *schimbări de cod*. Delia-Florina Popa identifică atât împrumuturi adaptate fonetic (*manœuvre* > *manevru*), grafic (*carrelage* > *carlaj*) sau morfologic (*déménager* > *demenajez*), cât și neadaptate (*plaquiste*, *manoeuvre*), pe care le interpretează în funcție de necesitatea lor comunicativă: necesare (*confinement*, *épeler*, *bouillabaisse*) sau nonnecesare (*tâche*, *les gros mots*, *multiprise*). Calcurile lingvistice ilustrează nu doar transferuri semantice (*collège* > *colegiu* – rom. *gimnaziu*; *rentrer* > *a intra* – rom. *a se întoarce*, *a reveni acasă*), ci și „inovații lingvistice” susceptibile de a fi consacrate de uz și integrate în norma prescriptivă (*atestație*, *discriminație*). Schimbarea de cod este, la rândul ei, documentată prin elemente precum *bref*, *alors*, *donc*, *bon*, *d'accord*, *voilà*, folosite spontan în discursul vorbitorilor.

Totodată, autoarea analizează modul în care comunitatea românească se integrează în contextul sociocultural francez, evidențiind factorii care favorizează sau, dimpotrivă, împiedică menținerea limbii materne în comunicarea intergenerațională. Studiul relevă faptul că majoritatea românilor din Franța se află într-un context *transnațional*, menținând legături constante cu România. În ceea ce privește prima generație, Delia-Florina Popa investighează dinamica transmiterii limbii de apartenență în mediul familial și rolul atitudinilor și comportamentelor în menținerea contactului cu aceasta. Experiențele de discriminare și stereotipie trăite de membrii primei generații pot influența procesul de adaptare lingvistică, precum și felul în care aceștia se raportează la idiomul „de plecare”. Dacă transmiterea limbii etnice către copii este determinată în primul rând de mediul familial, pentru migranți franceza devine esențială atât ca instrument de comunicare, cât și ca limbă cu „prestigiu sociocultural și economic”, al cărei nivel de stăpânire condiționează integrarea profesională și socială, după cum subliniază autoarea. Trăsăturile lingvistice ale generației a doua sunt interpretate prin prisma conceptului de *interlimbă*, fiind considerate parte a unui sistem lingvistic dinamic, influențat de relațiile intergeneraționale și de schimbările economice și socioculturale din viața participanților.

Prin examinarea detaliată a celor două corpusuri distincte și prin abordarea integrată a fenomenului migrației, Delia-Florina Popa reușește să scoată în evidență complexitatea interferențelor lingvistice și impactul bilingvismului asupra limbii materne. Studiul *Romceza: o perspectivă sociolingvistică asupra limbii române vorbite în Franța* deschide noi posibilități de cercetare în domeniul limbajului migrației și reprezintă un instrument valoros pentru analiza evoluției limbii române în contact cu limbile romanice occidentale. Claritatea metodologică, rigurozitatea analizei și aplicarea consecventă a teoriei sociolingvistice fac din această lucrare o realizare solidă și originală în literatura de specialitate.

IOANA DOLCA

Institutul Limbii Române,

Str. Caransebeș nr. 1 et. 7 sect.1, București

I.C. Lodi Terzo,

Str. G. Salvemini, 1, Lodi (LO), Italia

ioanadolca76@yahoo.com

ANCA ELISABETA TATAY, CORNEL TATAI-BALTĂ,
*Gravorul Mihail Strilbițchi (a doua jumătate a secolului
al XVIII-lea)*, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2023, 345 p. +
[4] p.

Anul editorial 2023 a adus pentru iubitorii tipăriturilor românești vechi o nouă lucrare de referință, apărută în condiții editoriale excelente. Este vorba despre lucrarea cunoscuților cercetători Anca Elisabeta Tatay și Cornel Tatai-Baltă, *Gravorul Mihail Strilbițchi (a doua jumătate a secolului al XVIII-lea)*, publicată în Cluj-Napoca, la Editura Mega, în 2023.

Așa cum anunță titlul cărții, sumarul acesteia prezintă, pe parcursul mai multor capitole, viața și activitatea lui Mihail Strilbițchi (circa 1730–1805/1807), tipograf, gravor, autor, editor, traducător, prefăcător și legător de carte, care a activat în centrele tipografice din Iași, Dubăsari și Movilău.

Conținutul cărții este structurat în două părți ce se susțin reciproc, egale ca întindere. Prima prezintă, în principal, pe lângă viața și diverse alte aspecte ale activității lui Mihail Strilbițchi, activitatea sa de gravor (p. 9–177), iar a doua reproduce materialul tipografic realizat de Strilbițchi (p. 178–345), acestor părți subsumându-li-se mai multe secțiuni constitutive.

Cele două secțiuni sunt precedate de un *Argument* (p. 9–10), în cuprinsul căruia se atrage atenția asupra importanței pe care ornamentația tipăriturilor noastre vechi o prezintă în perimetrul istoriei artei românești, trecându-se în revistă cercetările dedicate acestui segment și evidențiindu-se stadiul cercetărilor. Autorii relevă aici și motivația pentru care au considerat „necesară publicarea unui studiu amplu consacrat celui mai valoros și prolific gravor din Moldova de a doua jumătate a secolului al XVIII-lea” (p. 10), aceasta venind în urma constatării că „lucrările celor mai importanți gravori, activi în tipografiile existente în Țara Românească, Moldova și Transilvania, precum și a celor din oficina românească de la Buda, sunt, în general, cunoscute” (p. 9), dar că „nu același lucru se poate spune despre operele grafice realizate de *Mihail Strilbițchi* pentru a împodobi cărțile de la Iași, Dubăsari și Movilău” (p. 9–10).

Scurtă prezentare a vieții și activității lui Mihail Strilbițchi (circa 1730–1805/7) (p. 11–17), capitolul care deschide prima secțiune a lucrării, prezintă pe scurt date despre viața și activitatea lui Mihail Strilbițchi, urmate de înregistrarea cronologică a studiilor consacrate acestor subiecte, în conținutul cărora autorii lucrării au identificat „anumite inadvertențe în prezentarea vieții și activității lui Strilbițchi, repetarea datelor de la o lucrare la alta, dar și existența unor aspecte care încă nu au fost elucidate” (p. 14), reiterând afirmația exprimată în *Argument*, aceea că lui Mihail Strilbițchi „un studiu amplu consacrat exclusiv activității de gravor nu i-a fost dedicat până în momentul de față” (p. 14), fapt pentru care în prezenta lor cercetare au avut în vedere, în principal, activitatea de gravor a lui Strilbițchi și mai puțin celelalte aspecte.

În continuare, este precizat materialul grafic pe baza căruia autorii și-au întemeiat cercetarea, acesta fiind constituit din: 30 de titluri de carte (lucrări bisericești și laice tipărite la Iași, Dubăsari și Movilău, în care Mihail Strilbițchi apare ca gravor, tipograf, editor, traducător, autor); 41 de gravuri semnate de Mihail Strilbițchi (ilustrații, foi de titlu, frontispicii, viniete, marca sa tipografică, stema Moldovei), dintre care unele sunt semnate în colaborare cu Monahul Teofan și cu fiul său Policarp, cărora li se alătură și alte gravuri nesemnate, dar atribuite lui; copertile unor manuscrise și cărți tipărite, realizate de Strilbițchi sau atribuite lui. Materialul tipografic amintit a fost întrebuințat de Strilbițchi în tipografia Mitropoliei din Iași, precum și în propria sa tipografie laică care a funcționat tot la Iași, apoi la Dubăsari și Movilău, de unde, la începutul secolului al XIX-lea, a fost mutată la Mănăstirea Neamț, unde Mihail Strilbițchi a instruit ucenici în meseria de tipograf și gravor. Acest lucru a făcut ca materialul său tipografic să fie întrebuințat în manuscrisele și tipăriturile de la Mănăstirea Neamț până târziu (p. 14–15).

Tot aici sunt redate câteva păreri interesante despre felul în care a fost percepută valoarea artistică a gravurilor lui Strilbițchi emise de cei care s-au ocupat de studiul lor, opinii care stârnesc curiozitatea celor interesați astăzi de perioada artei cărților românești vechi pe care gravurile în discuție o reprezintă și invită la o (re)interpretare a acestora în contextul actualizat al rezultatelor cercetării subiectului în cauză.

Gravura (p. 18–92), cel mai extins și mai substanțial capitol al lucrării, prezintă cronologic și descrie detaliat materialul grafic al lui Mihail Strilbițchi din cele 30 de tipărituri identificate ca fiind realizate de el.

Sunt discutate, în ordinea apariției tipăriturilor, toate tipurile de ornamente, marcându-se, concomitent, și etapele activității lui Strilbițchi. De asemenea, printr-o analiză comparativă amănunțită, autorii au stabilit și modele-sursă folosite de Strilbițchi și colaboratorii săi pentru

gravurile lor. Acestea sunt preponderent ucrainene, urmate de cele rusești, germane, maghiare și slovace, meritul autorilor în identificarea modelelor-sursă fiind considerabil.

Pe lângă analiza amănunțită a gravurilor, capitolul de față conține și numeroase alte informații despre viața și activitatea lui Strilbițchi, precum aceea că provine dintr-o familie de gravori (p. 18), dar și cele despre colaboratorii săi, despre soarta tipografiei sale după 1800 ș.a., completându-se, astfel, informațiile din capitolul precedent referitoare la aceste aspecte și conturându-se mai clar parcursul vieții și activității lui Strilbițchi. Este de remarcat și faptul că acest tip de informații se regăsește și în notele din subsolul textului, care aduc un plus de informație în acest sens.

Legătura de carte (p. 93–101) prezintă, tot cronologic, coperțile cunoscute ca fiind realizate de Mihail Strilbițchi, după, ce, inițial, este menționată penuria de referințe bibliografice care tratează acest subiect. Și de această dată autorii atrag atenția, pe bună dreptate, asupra lipsei cercetărilor dedicate acestui sector al artei cărților românești vechi, cel al legăturilor de carte, spunând că „acest aspect al cărții este cel mai neglijat în istoriografia românească” (p. 93, nota 418), aducând spre exemplificare bibliografie aferentă din mediul științific maghiar și german.

Sunt descrise aici în detaliu un număr de unsprezece coperți, dintre care nouă sunt semnate de Mihail Strilbițchi și două nesemnate, dar atribuite lui pe baza unor elemente ornamentale comune cu alte lucrări ale sale. Pentru șase dintre acestea sunt indicați ani de realizare (1755, 1756, 1759, 1762, 1764 și 1796), pentru una se dă o datare incertă, probabil 1805, iar, pentru celelalte patru, se arată că au fost întocmite la o dată necunoscută, mai târzie decât data manuscrierii sau imprimării cărților. Pentru una din aceste unsprezece coperți, cea realizată în 1764 pentru manuscrisul lui Vartolomei Măzăreanu, *Ithica ieropolitica*, autorii indică un model ucrainean după care ar fi fost realizată.

Concluziile (p. 102–106) la care Anca Elisabeta Tatay și Cornel Tatai-Baltă au ajuns evidențiază faptul că Mihail Strilbițchi a fost un gravor cu o bogată activitate desfășurată pe parcursul anilor 1755–1800, afirmând, cu toată convingerea, că acesta „a fost cel mai important editor, tipograf și gravor din Moldova în cea de-a doua jumătate a secolului al XVIII-lea” (p. 104).

În acest sens, sunt subliniate, printre altele, contribuțiile lui Strilbițchi privitoare la ilustrația cu teme profane, la orientarea spre surse occidentale pentru realizarea gravurilor sale, participând, astfel, la modernizarea culturii românești. Meritul incontestabil al lui Strilbițchi este, în opinia autorilor, „acela de a introduce în arta cărții românești gravuri variate și cu un aspect impunător, dând, și în această privință, un nou suflu tiparului” (p. 106).

Între p. 107 și 145, se află cinci tabele în care este sintetizat conținutul capitolelor precedente, oferind cititorilor posibilitatea de a consulta ușor și rapid informația căutată.

Astfel, *Tabelul cărților la care a contribuit Mihail Strilbițchi ca ilustrator, tipograf, prefațator, traducător, autor* (p. 107–114) prezintă cărțile, treizeci la număr, la apariția cărora Mihail Strilbițchi a participat. Se fac trimiteri la lucrările de referință în cercetarea cărților românești vechi (*Bibliografia românească veche*, vol. II și IV; Daniela Poenaru, *Contribuții la Bibliografia românească veche*, Târgoviște, 1973; Dan Râpă-Bucliu, *Bibliografia românească veche, Additamenta*, I (1536–1830, Galați, 2000). Acestea le sunt alăturate încă 9 rubrici ce conțin trimiteri bibliografice referitoare la cercetătorii care au publicat liste cu cărți la care Strilbițchi a lucrat.

Tabelul cărților la care a contribuit Mihail Strilbițchi și depozitele în care se mai păstrează ele astăzi (p. 115–121) înregistrează cele treizeci de cărți, cu autorul și titlul lor, cu locul și anul de apariție, indicând, pentru fiecare dintre ele, depozitele în care se păstrează astăzi, prin trimiterea la opt cataloage de carte ale acestor depozite reprezentative, la care s-a adăugat rubrica *Alte locații*, unde sunt menționate alte depozite din țară sau din afara țării (Republica Moldova). De asemenea, sunt precizate cotele la care cărțile se află, paginile la care acestea sunt descrise în cataloage, disponibilitatea/indisponibilitatea lor în format digital, precum și numărul de exemplare/depozite pentru fiecare titlu de carte.

Tabelul gravurilor semnate sau atribuite lui Mihail Strilbițchi, alături de cele ale colaboratorilor săi: Monah Teofan și Policarp Strilbițchi (p. 122–130) conține numele celor 93 de

gravuri (ilustrații, foi de titlu, frontispicii, viniete etc.) realizate de Mihail Strilbițchi și de colaboratorii săi, semnătura acestora pe gravuri și cărțile în care gravurile apar prima dată, precum și cărțile în care acestea se repetă.

Tabelul cu formatul cărților lui Mihail Strilbițchi, tipografiile în care au apărut și ilustrațiile fiecărui volum (p. 131–143) redă, pentru cele treizeci de cărți, autorul, titlul cărții, locul și anul de apariție, limba de redactare, formatul cărții și numărul de pagini sau de file, tipografia în care cărțile au fost imprimate, lista ilustrațiilor pentru fiecare carte și filele/paginile pe care acestea se află.

Lista legăturilor (p. 144–145) prezintă în tabel cele unsprezece legături de carte, redând succint informațiile din capitolul anterior referitor la legăturile de carte, pentru fiecare dintre acestea indicându-se autorul cărții, titlul acesteia, locul și anul de apariție, depozitul în care se păstrează, semnătura lui Mihail Strilbițchi ca autor al copertilor și temele ornamentelor de pe aceste coperti.

Bibliografie referitoare la Mihail Strilbițchi (p. 146–160) și *Bibliografie generală* (p. 161–171) expun o listă bibliografică foarte bogată care înregistrează, după criteriul alfabetic, studiile consacrate vieții și activității lui Strilbițchi, precum și altor aspecte conexe care contribuie la o mai bună cunoaștere a acestora, studii apărute atât în spațiul publicistic românesc, cât și în cel internațional, fiind și o aducere la zi a bibliografiei subiectului.

Partea a doua, *Reproduceri* (p. 178–345), prezintă în fotocopii materialul tipografic realizat de Mihail Strilbițchi, expus în ordine cronologică, pe tipologii. Aceasta se deschide cu capitolul *Foi de titlu* (p. 179–213), în cuprinsul căruia sunt redată 34 de foi de titlu și o pagină de conținut, reprezentând cele 30 de tipărituri la care Strilbițchi, singur sau împreună cu colaboratorii săi, a contribuit în calitate de tipograf, gravor, editor etc. În continuare, în *Ilustrații* (p. 214–259) și *Ornamente* (p. 260–267), sunt reproduse gravurile lui Strilbițchi, cu indicarea tipăriturilor în care acestea apar. Se regăsesc aici gravurile de toate dimensiunile, cele situate pe pagină plină, dar și frontispiciile, vinietele, marca tipografică, litera ornată etc. Capitolul *Analogii* (p. 268–314) prezintă modelele după care autorii consideră că Mihail Strilbițchi a realizat gravurile sale, susținându-și, astfel, argumentat afirmațiile în această privință. Partea finală, *Coperți* (p. 315–345), conține reproducerile fotografice după legăturile de carte executate de Strilbițchi, reproduceri ce se succedă și ele cronologic, în ordinea prezentării și descrierii lor din prima secțiune. Includerea lor în fotocopii color face și mai atractivă această parte a lucrării, relevând, prin colorit și motive, calitatea, rafinamentul și eleganța legăturilor de carte, alt segment al artei cărților românești vechi, la fel de important precum ornamentația propriu-zisă a vechilor noastre tipărituri. Legăturilor de carte trebuie, într-adevăr, să li se acorde același interes din partea istoricilor de artă, întrucât copertile ce îmbracă vechile cărți, tipărite și manuscrise, se află în strânsă legătură cu conținutul acestora, atât sub aspect textual, cât și ornamental, și nu pot fi ignorate.

Este de remarcat, și de această dată, calitatea deosebită a tuturor categoriilor de reproduceri, calitate cu care, de altfel, autorii ne-au obișnuit și pe care o regăsim și în publicațiile lor anterioare.

Accesul comunității științifice internaționale la conținutul cărții și la rezultatele cercetării se face printr-un rezumat extins, în limba engleză, pus de autori la dispoziția celor interesați (p. 173–177).

Parcurgând conținutul lucrării pe care o recenzăm, putem susține că autorii și-au atins obiectivele propuse, oferind celor interesați de subiectul cercetat un studiu de referință, rezultatul unei munci susținute, realizată cu dedicare și vocație.

OTILIA URS

Institutul de Lingvistică și Istorie Literară
„Sextil Pușcariu” al Academiei Române,
Cluj-Napoca, str. Emil Racoviță 21
otilia.urs@acad-cj.ro